

«Герої нації: Олена Теліга»

/ до 75-річчя з часу загибелі /

І в павутинні перехресних барв,

Я палко мрію до самого рання,

Щоб Бог зіслав мені найбільший дар:

Гарячу смерть – не зимне умирання...

О.Теліга

Олена Іванівна Теліга (в дівочтві Шовгеніва) – українська поетеса, публіцист, літературний критик, діячка Організації Українських Націоналістів (ОУН). Народилася 21 липня 1906 року в с.Іллінське під Москвою в інтелігентній, українській родині. Батько - Іван Опанасович Шовгенів, відомий вчений (викладав у Московському інженерному училищі), інженер-гідротехнік. Мати - Уляна Степанівна, донька православного священика. В п'ятирічному віці Олена з сім'єю переїхала до Петербурга, оскільки батькові запропонували посаду професора Петербурзького університету.

Родина жила заможнo, а тому діти: Олена і двоє старших братів Андрій і Сергій, мали все необхідне, щоб здобути добре виховання й освіту. Часто Шовгеніви подорожували: виїжджали на Кавказ, милувалися краєвидами Фінляндії. Змалку Олена вивчала іноземні мови: добре засвоїла французьку і німецьку, не знала лише української.

Перед революційними подіями 1917 року інженера Івана Шовгеніва запрошують на роботу до Києва. Він стає професором Київської політехніки. До Києва перебирається Олена і опановує науку в жіночій гімназії Дучинської. Загалом київське життя дуже відрізнялося від петербурзького. Передовсім у Києві Шевгенівих застала українська революція. Вперше в ХХ столітті постала Українська держава. Шевгеніви приєднуються до активного українства. Так, Іван Шовгенів стає міністром уряду Української Народної Республіки (УНР); старший брат Олени Сергій – вояком армії УНР. Але доба української державності була недовгою. Після її поразки у листопаді 1920 року батько разом з урядом та старшим сином змушений був емігрувати на територію Польщі до м.Тарнів. Олена разом з матір'ю та молодшим братом залишаються в окупованому більшовиками Києві.

Невдовзі приходить голод і розруха. До значних матеріальних нестатків додається постійне цькування. На Олені міцно закріпився ярлик «петлюрівки». Дуже скоро мати Олени зрозуміла, що в умовах радянської влади вона не зможе дати дітям не лише доброї освіти, але й зберегти їхнє життя. Навесні 1922 року мати з дітьми покидає Україну. Дорога на Захід була важкою, сповненою великих небезпек, але саме в дорозі, Олена по справжньому пізнавала Україну і її народ. Зустріч з батьком принесла щасливі хвилини радощів, які були так доречні після виснажливої подорожі. Родина Шовгенівих перебирається до Чехословаччини у м.Подебради. Там батько Олени дістає призначення ректора Української Господарської Академії, а сама Олена записується на натуральні курси, щоб згодом вступити на історико-філологічний факультет Українського педагогічного Інституту ім.М.Драгоманова в Празі.

В цей період вона розпочинає літературну діяльність, друкується переважно в «Літературно-науковому віснику» (1922-1931), що в той час виходив у Львові під редагуванням Дмитра Донцова. Саме в Чехії відбувається її становлення як поетки, публіциста-літературознавця. Не обходилося і без сутичок. Так, на одному із зібрань у Народному домі, де були присутні російські емігранти-монархісти, пролунали образливі випадки проти української мови. Олена одразу ж знайшла в собі мужність, щоб безкомпромісно заявити: «Ви – хами! Та собача мова – моя мова! Мова мого батька і моєї матері. І я вас вже більше не хочу знати».

На одній з таких вечірок вона знайомиться з Михайлом Телігою, високим вродливим юнаком, який походив з Кубані і був старшиною армії УНР. Знайомство Олени й Михайла переросло в кохання і незабаром вони одружилися.

З 1929 по 1939 роки О.Теліга жила у Варшаві. 1929 року помирає її мати. Тоді ж настали злигодні та нестатки. Доводилось працювати навіть манекенницею. Лише згодом вдалося влаштуватись вчителькою початкових класів в українській школі. У Варшаві Олена продовжує активну мистецьку та громадську діяльність. У грудні 1939 р. вона зустрічається з Олегом Ольжичем (Кандибою). Ця зустріч була особливою, а для О.Теліги такою, що зумовила цілий етап в подальшій долі. Ольжич на той час вже був відомий не лише як талановитий поет, а й передовсім як громадський і політичний діяч, один із керівників націоналістичного руху, заступник Голови Проводу ОУН. Олена на ту пору була ідейно і світоглядно сформованою постаттю і виявила готовність стати членом ОУН, влитися в організований український націоналістичний рух. На плечі молодої жінки одразу впала важка, але цікава робота. Вона готувала ідеологічні і шкільні матеріали, які відправлялися на українські землі. Складала тексти листівок, відозв, летючок. Коли революціонери-підпільники вперше побачили О.Телігу, то поставилися до неї з недовірою, оскільки, на їх думку, така молода і вродлива пані не годилася до небезпечної підпільної боротьби. Однак, вже після перших слів Олени вони пройнялися до неї цілковитою довірою, бо скоро розгледіли в ній полум'яну націоналістку, готову не лише словом, а ділом прислужитися українській революції.

Після початку радянсько-німецької війни в липні 1941р. у складі похідних груп ОУН разом з чоловіком Михайлом, Уласом Самчуком і кількома друзями нелегально перейшла кордон і переїхала до Львова. У вересні прибула до Рівного, а 22 жовтня 1941р. автомобілем доїхала до окупованого німецькою армією Києва. Там організувала Київське відділення Спілки українських письменників, співпрацювала з редакцією газети «Українське слово», видавала тижневик літератури і мистецтва «Літаври», який був додатком до неї.

Після арешту редакції «Українського слова» О.Теліга зухвало ігнорувала постанови нацистської влади. 7 лютого 1942 р. почалися арешти. Друзі її попереджували, що гестапо готує засідку, де розміщувалася Спілка. Проте, втікати вона не збиралася. Її заарештували разом з чоловіком, який назвався письменником, аби бути з нею. У Київському гестапо Теліга перебувала в камері №34. Тоді ж відбулась зустріч із сестрою Лесі Українки, з якою вона обмовилась кількома фразами. На сірому гестапівському мурі залишила вона свій останній автограф: угорі намальовано тризуб і надпис – «Тут сиділа і звідси йде на розстріл Олена Теліга».

Місце та дата загибелі поетеси невідомі, але оскільки у лютому відбувались масові розстріли у Бабиному Яру в Києві, то 21 лютого 1942 року прийнято вважати днем пам'яті української письменниці та її чоловіка.

Ім'я поетеси-патріотки повернулося в Україну лише зі здобуттям нею незалежності. 21 лютого 1992р. на символічному місці поховання Олени Теліги та її побратимів у Бабиному Яру членами ОУН та представниками патріотичної громадськості України вперше було поставлено Пам'ятний Хрест.

Одна з вулиць м.Рівного, що сполучає мікрорайон «Ювілейний» з місцевістю Боярка у 1991р. названа на честь Олени Теліги, яка в 1941р. працювала в Рівному в редакції газети «Волинь».

За життя О.Теліга не встигла видрукувати жодної своєї книжки, тому значна частина її поезії загубилася. Більшість віршів друкувалися у «Віснику», а після її смерті були видані окремими збірками «Душа на сторожі» (1946р.) та «Прапори духу» (1947р.). Найповніше зібрання творів поетеси «Полум'яні межі» побачило світ 1977 року у Парижі. 1992 р. у Рівному вперше в Україні було видано збірку творів поетеси «Найгостріше слово – Україна». А 1994р. у Києві засновано видавництво її імені.

Книги

Твори поетеси

Теліга Олена. Вибрані твори / Упоряд. О.Зінкевич, передм. Є.Сверстюка. – К., 2006. – 344с.

Теліга Олена. Вітрами й сонцем Бог мій шлях намітив: твори / Упоряд. І.Нагорна. – Рівне, 2009. – 72с.

Теліга Олена. О, краю мій... Твори. Документи. Біографічний нарис. – К., 1999. – 224с.

Про неї

Українська лицарка: Дитинство Олени Теліги // Багряна А. Анна Багряна про Марію Заньковецьку, Олену Телігу, Вангу, Марію Приймаченко, Славу Стецько: оповідання / А.Багряна. – К., 2016. – С.22.

Вулиця Олени Теліги в Рівному // Бухало Г. Рівне. Вулиці, майдани, проспекти. Короткий довідник // Г.Бухало, В.Матійченко. – Рівне, 2000. – С.65.

Олена Іванівна Теліга // Провідники духовності в Україні: довідник / за ред. І.Ф.Кураса. – К., 2003. – С.318.

Олена Теліга // 100 найвідоміших українців / за ред. Ю.Павленка. – К., 2005. – С.578.

Чемерис В.Л. Амазонка; Київ-Соловки / Валентин Чемерис; худож.-оформлювач Л.П.Вировець. – Х., 2016. – 507с.

Статті

Багряна А. Назавжди: про поетесу та громадську діячку Олену Телігу (1906-1942) / Анна Багряна // Світ дитини. – 2016. - №7-8. – С.2-3.

Садула-Боднар І. Велич сильної жінки Олена Теліга // Журавлик. – 2016. - №11. – С.18.

Червак Б. Олена Теліга: «Життя – це боротьба, а боротьба – це справжнє життя / Богдан Червак // Волинь. – 2016. -8 липня. – С.7.

Інтернет-ресурси

Олена Іванівна Теліга [Електронний ресурс] // Вікіпедія: [веб-сайт]. -Електронні дані. - Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Теліга_Олена_Іванівна . - Назва з екрана.

Олена Теліга: Біографія [Електронний ресурс] // Клуб поезії: [веб-сайт]. - Електронні дані. - Режим доступу: <http://www.poetryclub.com.ua/metrs.php?id=138&type=biogr> . - Назва з екрана.

Підготувала: провідний методист Л.А.Лаврук

Відповідальна за випуск: директор РОБД Н.А.Назарук